

Forord

Marsilius af Padua har optaget mig, siden jeg i min studietid skrev en opgave om hans politiske filosofi. I en verden præget af en altomfattende religiøs mentalitet og samtidig dybt splittet af kampen mellem kirke og stat om, hvem der skulle bestemme over verdslige forhold, virkede Marsilius' polemiske værk med sit på en gang skarpe og lærde opgør med pavemagten som en åbning til en 'alternativ' forståelse af middelalderen. I hans store værk *Defensor Pacis* (Fredens Forsvarer) fra 1324 var der ikke nogen 'mørk middelalder', men klare ræsonnementer over samfundet, staten og kirken og et greb tilbage til antikkens filosoffer og deres forsøg på at sætte den politiske verden på begreb. At det samtidig var en lidenskabelig kritik af samfundets splittelse, som Marsilius henførte til kirken og især pavens krav på verdslig magt, gjorde ikke teksten ringere. Omend svært læseligt på latin – men heldigvis oversat til hovedsprogene – virkede værket med et forslidt ord 'moderne'. Som om det kunne have været et langt stridsskrift fra oplysningstiden med sine kirkekritiske tanker og krav om demokrati og republikanisme.

Mærkeligt nok findes der ikke en hel eller blot delvis oversættelse af *Defensor Pacis* til dansk, og der findes heller ikke nogen grundigere behandling af værket end leksikonartikler og korte indslag i generelle fremstillinger. Det prøver jeg med den foreliggende bog at råde bod på.

En vanskelighed i mit arbejde med *Defensor Pacis* og Marsilius' politiske filosofi har som antydnet været den latinske tekst – et svært tilgængeligt middelalderlatin. Jeg kan læse lidt latin, men ikke nok til helt at 'knække' Marsilius' tekst. Her har jeg fået hjælp af professor, dr.phil. og Dr.h.c. Sten Ebbesen, der har gennemgået bogens oversatte dele af værket og rettet dem til, hvor han fandt det nødvendigt. Ebbesen har ligeledes læst manuskriptet igennem og givet gode råd om rettelser og tilføjelser, som det vil fremgå af bogen. En stor tak til ham.

Jeg vil også takke lektor emeritus, cand.mag. Jens Hestbech, for hans læsning og opfølgende diskussion af manuskriptet.

Desuden vil jeg gerne takke de fonde, som gavmildt har støttet bogens udgivelse: Alfred Good's Fond, Augustinus Fonden, Den Hielmstjerne-Rosenroneske Stiftelse, Konsul George Jorck og Hustru Emma Jorck's Fond, Overrettsagfører L. Zeuthens

Mindelegat og Velux Fonden. Endelig en stor tak til bogens redaktør, Søren Hein Rasmussen, samt til bogens grafiske tilrettelægger, Carl-H.K. Zakrisson. Jeg har haft et fortrinligt samarbejde med dem begge.

Men som det sig hør og bør i et forord, skal det sluttelig siges, at kun jeg selv er ansvarlig for resultatet.

Charlottenlund i januar 2021

Claus Bryld

Introduktion

De fleste oversigtsværker i den moderne politiske filosofis historie tager udgangspunkt i det 17. århundrede med englænderne Thomas Hobbes og John Locke eller tidligst med italieneren Niccolò Machiavelli i begyndelsen af det 16. århundrede. Men der findes faktisk en ældre statsteoretiker, fra den sene middelalder, som foregreb nogle af disse tænkeres indsigter: overvindelsen af den middelalderlige lære om de to sværd – kejserens og kirkens – afskeden med metafysiske begrundelser for statens eksistens og formål, tanken om en sekulær stat, hvor der regeres ved lov, og opfattelsen af staten som et legitimt monopoliseret voldsapparat. At han også – i et middelaldersamfund – gik ind for et folkeligt baseret forsamlingsstyre gør ham ikke mindre bemærkelsesværdig.

Det er Marsilius af Padua (1275/80-1342). Hans hovedværk, den ca. 500 sider lange bog *Defensor Pacis*, blev af pavestolen erklæret for kættersk, og den stødte på modstand i kirken, men mødte også tilslutning i intellektuelle og politiske kredse i senmiddelalderens og renæssancens Europa. Bogens udtalte mål var at

fjerne den gejstlige indflydelse på politikken og lægge styringen af kirken over i en delvis sekulær koncilbevægelse, bestående af et råd, der var valgt af alle troende. Staten skulle være en enhedsstat, regeret af en "lovgiver" med støtte i hele folket. Reelt blev bogen brugt af den romerske kejser i hans kamp med paven om, hvem der skulle have den øverste magt.

Defensor Pacis blev stærkt udbredt og efterhånden oversat fra latin til de store nationale sprog og blev hermed en inspirationskilde for protestanterne og for de fyrstehuse, blandt andet i Frankrig og England, som ønskede den pavelige magt indskrænket eller helt fjernet.

Blandt de middelalderlige stats- og samfundsfilosoffer indtager Marsilius af Padua således en central stilling. Han brød radikalt med læren om kirken som centrum for det kristne samfund. Det er staten, som er samfundets midtpunkt og politiske hegemon, og herved blev en politisk filosofi mulig, som ikke er "tjenestepige for teologien", som det er blevet udtrykt.¹ Denne erkendelse lader til at være almindeligt accepteret i den nyere forskning, men her hører enigheden i behandlingen af Marsilius og hans værk også op. Dommen over denne statsteoretiker fra det 14. århundrede spænder fra, at han var den vigtigste og mest originale tænker i middelalderen og forløberen

for en lang række moderne politiske og filosofiske ideer, til, at hans teorier i virkeligheden ikke indeholder noget nyt. De 'moderne' elementer i hans tænkning, specielt ideen om folkets suverænitet, skulle således være resultatet af senere tiders overfortolkning. Ja, så modstridende er vurderingerne, at Marsilius i nyere tid er blevet betegnet som henholdsvis modstander og tilhænger af 'totalitært' styre.² Men alt i alt er Marsilius-beundrerne dog i klart overtal.

Tendensen til at spore 'totalitære' træk i Marsilius' filosofi var især mærkbar i 1930'erne og 40'erne og afspejler sandsynligvis visse sider af den politiske udvikling i denne periode såsom oprettelsen af diktaturstater hvilende på et fiktivt demokrati, ligesom den tidligere periodes bedømmelse af Marsilius sandsynligvis er påvirket af samtidens liberale og demokratiske strømninger frem mod 1. verdenskrig og 1920'erne. Fra 1950'erne er vurderingen af Marsilius' teorier igen skiftet – til et standpunkt, der minder om vurderingen fra tiden før 1930, dog med en mere nøgtern og velafbalanceret afvejning af de enkelte elementer i teorien og med en større historisk og idéhistorisk underbygning.³

På denne baggrund kan der nok være grund til at gå til Marsilius' eget hovedværk *Defensor Pacis* for gennem et studium heraf, sammenholdt med de vigtigste

monografier, at prøve at nå til klarhed over hovedindholdet i hans filosofi. Han er ikke tidligere blevet videnskabeligt behandlet i Danmark, men det skal hermed forsøges.⁴ Hovedsagen er en dybtgående analyse af *Defensor Pacis* ud fra teksten selv. Som nævnt er forskellige internationale værker om Marsilius og hans værk inddraget i undersøgelsen, og de er især for den lidt ældre litteraturs vedkommende repræsentative, men en del har måttet holdes udenfor. Det gælder især italienske bidrag, som er ret omfattende, men som jeg af tidsmæssige og delvis sproglige årsager ikke har kunnet benytte.⁵

Efter korte redegørelser for den historiske kontekst i begyndelsen af det 14. århundrede – pavemagt og fyrstemat – og de norditalienske bystaters særlige forhold samt Marsilius' liv følger en analyse af *Defensor Pacis* med benyttelse af den latinske tekst, sammenholdt med de engelske og tyske oversættelser, og til sidst en redegørelse for et af dets mest omtvistede problemer, nemlig Marsilius' statsforståelse: Var han tilhænger af en demokratisk-republikansk stat, eller var hans teoretiske værk i virkeligheden et oplæg til en absolutistisk stat, som især kunne bruges af kongen, den senere romerske kejser, Ludwig IV af Bayern, til at hævde sin stilling indad- og, især, udadtil i forhold til paven?

Mennesker i middelalderen var ikke en homogen masse, der blindt fulgte den etablerede kirkes lære. Både blandt tænkere og mere almindelige mennesker var der mange, som gav udtryk for afvigende meninger eller en anden trosforståelse end magthavernes i kirken og staten. Tænk også på kætterbevægelserne. Men Marsilius' *Defensor Pacis* står som et af de mest markante, måske det mest markante, intellektuelle vidnesbyrd om en anderledes måde at begribe staten og samfundet på end den på bjerget herskende. Deraf bogens undertitel.

Tekst i firkantede parenteser [ ] skyldes et indskud fra min side.